

Result. As a result, modernization has spread throughout the world, especially as a result of Enlightenment thought. Each society has been affected by this current in its own development and transformation. Ottoman society has also progressed towards modernization to the extent that it has accelerated its relations with the West. It is obvious that this movement, which affects all areas of life, will also be reflected in art and literature. The opposite of this reflection in our literature is largely due to students going west and especially Şinasi. In later periods, the traditions of classical literature begin to change with new genres and new perspectives. Both the topics covered and the way poets and writers dealt with these topics are new. All writers on the path to modernization have passed through the newspaper. Namık Kemal, Ekrem, Ahmet Mithat, Ali Süavi, Ziya Paşa are among the important examples of this group. The period of Servet-i Fünun is the period when it is diagnosed that this change and transformation results in favor of the new and the West. Genres, subjects, style are now shaped in this direction. But the old-new and east-west debate in the world of thought will continue for a long time.

ҲАЛДУН ТАНЕР ДРАМАТУРГИЯСИ

ҚАЮМОВА МЕҲРИНИСО

Ўқитувчи, ТДШУ

Аннотация. Ушбу мақола XX аср турк драматургиясининг ёрқин намоёндаларидан бири бўлган Ҳалдун Танернинг саҳна асарларини ўрганишига бағишланган. Туркия, Германия, Австрия давлатларида адабиётшунослик, журналистика, санъат ва театр тарихи соҳаларида изланиш ва тадқиқот ишларини олиб борган ёзувчи ўзидан жуда бой адабий мерос қолдириши билан бирга, турк драматургиясида улкан бурилиш ясаган. У машҳур немис драматурги Бертольд Брехт таъсири остида турк адраматургиясига “эпик театр” тушунчасини олиб кирган ва шу жанрда ёзган саҳна асарлари билан шухрат қозонган драматургдир. Ўз асарларида турк миллий анъанавий театри ва ғарб театрини уйғунлаштира олган моҳир ёзувчи Ҳалдун Танер турк драматургиясини дунёга танитган адиб ҳисобланади. Хусусан, замонавий турк драмаси деганда, дунё томошабинининг кўзи олдига келадиган “Кешанлик Али достони” драмаси йиғирмага яқин давлатларда саҳна юзини кўриб, Туркиянинг ўзида 1425 марта саҳнада қўйилган асар ҳисобланади. Ўзининг драматик асарлари билан бир қанча халқаро мукофотлар совриндори бўлган Ҳалдун Танернинг саҳна асарлари ўзбек адабиётшунослари томонидан деярли ўрганилмаган ва ўзбек тилига таржима қилинмаган. Ёзувчининг бир қанча ҳикояларигина адабиётшунос олим П.У.Кенжаева томонидан таржима қилинган.

Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда, муаллиф Ҳалдун Танер драмаларини ўрганишини ўз олдига мақсад қилиб олди.

Таянч сўз ва иборалар: турк драматургияси, жанр, “эпик театр”, сюжет, кабаре театри.

Аннотация. Данная статья посвящена изучению пьес Халдуна Танера, одного из ярких представителей турецкой драматургии XX века. Проводивший исследования в области литературы, журналистики, истории искусства и театра Турции, Германии и Австрии писатель оставил очень богатое литературное наследие и сделал большой поворот в национальной драматургии. Под влиянием творчества немецкого драматурга Бертольда Брехта он ввел понятие «эпический театр» и прославился своими пьесами в этом направлении.

Халдун Танер – талантливый писатель, прославивший турецкую драматургию, сумевший объединить национальный театр с западным. Его драма «Баллада об Али из Кешана» поставлена на сценах около двадцати стран мира, а в Турции – более 1400 раз.

Узбекские читатели недостаточно знакомы с произведениями обладателя нескольких международных наград Халдуна Танера, лишь несколько рассказов переведены литературоведом П.У. Кенжаевой. А его драматические произведения, к сожалению, не изучены и не переведены на узбекский язык. В связи с этим автор данной статьи имеет цель исследовать пьесы Халдуна Танера.

Опорные слова и выражения: турецкая драматургия, жанр, “эпический театр”, сюжет, театр кабаре.

Abstract. This article is devoted to the study of the plays of Haldun Taner, one of the most prominent representatives of the twentieth century Turkish drama. The writer, who conducted research in the fields of literature, journalism, the history of art and theater in Turkey, Germany and Austria, left a very rich literary heritage and made a big turn in Turkish drama. He is a playwright who, under the influence of the famous German playwright Bertold Brecht, introduced the concept of “epic theater” into Turkish drama and became famous for his plays in this genre.

Khalidun Taner, a talented writer who has managed to combine Turkish national traditional theater and Western theater in his works, is a writer who introduced Turkish drama to the world. In particular, the modern Turkish drama “The Ballad of Ali from Keshan” is a play that has been staged in about twenty countries around the world, and 1425 times in Turkey.

The stage works of Khalidun Taner, who received several international awards for his dramas, were hardly studied by Uzbek literary scholars and were not translated into Uzbek. Only a few author's stories were translated by the literary critic P.U. Kenzhaeva.

In light of the foregoing, the author set himself the goal of studying the dramas of Haldun Taner.

Keywords and expressions: Turkish drama, genre, “epic theater”, plot, cabaret theater.

Кириш. Турк драматургиясининг Туркияда Республика эълон қилингандан то ҳозирги кунгача бўлган даври Жумҳурият даври турк драматургияси номи билан аталади. Бу даврнинг ўзига хос хусусияти театр биноларининг қурилиши ҳамда ғарб театр анъаналарининг турк адабиётига кириб келиши ҳисобланади. Бу давр драматургиясида Рашод Нури Гунтекин, Аҳмед Кутси Тежер, Нажип Фозил Кисакурек, Ўрхон Камол, Ўқтой Рифат, Азиз Несин, Тарик Буғра, Яшар Камол, Халдун Танер сингари ёрқин сиймолар баракали ижод қилдилар. Улар ўзининг йирик драмалари билан турк драматургиясининг ривожига улкан ҳисса қўшдилар.

1960-1980 йилларда турк театрига ғарб театри, хусусан, машҳур немис драматурги Бертольд Брехт таъсири остида “эпик театр” тушунчаси кириб келди. Брехтча “эпик театр”нинг муҳим жиҳати–бу томошабиннинг ҳис-туйғусига эмас, ақл-идрокига асосланишидир. “Драма театри”нинг шоҳона асарлари томошабини “саҳна воқеаларига ишонтириш орқали” уни шу воқеаларнинг иштирокчисига айлантириб келган бўлса, эпик театр асарлари эса масофани саклаш, нуктаи назарларни таққослаш, таҳлил этиш асосига қурилган.¹ Бу даврда эпик ва анъанавий театрларнинг очиқ кўриниши, эпизодик тузилиши, ва ташвиқий мазмуни жиҳатидан ўзаро фарқидан фойдаланиб, кўп сонли томошабинларга ҳам таниш, ҳам янгилик бўлган ҳақиқатларни акс эттирувчи спектакллар ёзилган. Дунёга синфий нуктаи назар билан боқувчи ва капитализм тузумининг инқилоби учун театрдан фойдаланган Брехт мустамлака тузумини, пул ислохотини, шунингдек, кичик буржуа идеологиясини ҳам дидактик, ҳам

¹Хорижий театр тарихи 2. Қайта ишловчи ва таржимон С.Турсунбоев. Абу Али ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти, Т-1999.-Б.162.

муסיқали спектакллари орқали танқид остига олади. Ишчи синф вакиллари ёқлаган, театр инқилобнинг муҳим курулларидан бири деб билган Брехтнинг таъсири турк театрида узоқ вақтгача сақланиб қолади.

Васиф Ўнгўреннинг “Осиё қандай қутқарилади?” (1969), “Спектакл қандай ижро этилади?” ва “Бой ошхонаси” номли асарларидан кейин бу жанрнинг энг машҳур намоёндаси Ҳалдун Танер бўлди. Юқорида санаб ўтилган дастлабки спектакллар анъанавий мумтоз театр усулида бўлиб, уларда сабаб-оқибат муносабати кўзда тутилади. Ҳалдун Танернинг асарлари “Кешанлик Али достони”дан бошлаб ташвиқот мазмунини касб эта бошлади¹.

Мақсад ва вазифалар. Мақоланинг мақсади, Ҳалдун Танер ижодининг ўзига хос хусусиятлари ҳамда драматургиясини илмий асослашдан иборатдир. Ҳалдун Танер драматургиясининг шаклланиш омилларини белгилаш ва ёзувчи ижодий маҳоратини ўрганиш мақоланинг асосий вазифаси ҳисобланади.

Тадқиқот усули: Мақолада адабий-эстетик, психологик таҳлил методларидан фойдаланилган.

Эришилган натижалар. Ҳалдун Танернинг турк адабиётида моҳир ёзувчи ва драматург сифатида қабул этилишида чиройли тилнинг, янги ва нодир тасвирланган мавзуларнинг, асарларидаги яхши қурилиш ва қайта ишлаш шакли билан бир қаторда ёзувчининг маънавий мушоҳадаси муҳим ўрин тутди. Ҳалдун Танер драмаларида турк инсонини ҳар томонлама ёритишга ҳаракат қилади, инсонга ва инсониятга бўлган чуқур севгисини ифодалайди. Жамият, табиат ва ўз ички оламида ўралашиб қолган инсон фожеасини кўрсатиб беради. Тез ўзгарувчан ва шахс сифатида шаклланаётган характерлар, кекса инсонлар, аёллар, алданган эркаклар, кичик инсонлар, турли касб вакиллари... асарларининг типик характерларидир.

Ҳалдун Танернинг ижоддаги ютуғи ғайритабиий вазиятларни, воқеаларни ва инсонларни тасвирлашда эмас, балки кичик инсонлар ҳаётини акс эттиришдadir. У ҳикоя қилмоқчи бўлган мавзунинг инсонга аҳамият қаратмагандек ҳолатда ҳикоя жараёнида шундай ўзгариш ясадики, худди китобхон ёзувчи шахсиятини унутиб воқеалар ичига шўнғиб кетади. Ёзувчи бермоқчи бўлган истагини, фикрини, қарорини, танқидини ҳикоя қаҳрамонларига юклайди. Шу тарзда ҳикоя қаҳрамонлари ёзувчининг сўзловчиси вазифасини бажаради. Асарга баъзан жониворлар, баъзан рамз, баъзан эса ашёлар ғоя беради ва улар ёзувчи шахсиятини акс эттиради.

Ҳалдун Танернинг асарларида танқидий қараш муҳим аҳамият касб этади.

Ҳалдун Танер жами 12 та драма ва 13 та кабаре театри учун пьеса ёзди, уларнинг барчаси сахналаштирилган.

Турк адабиётида Танер драмалари уч даврга бўлиб ўрганилади²: 1.Иллюзион пьесалар (Yanılısamacı türde). 2. Айнан томошабоп пьесалар (Göstermecî biçimdeki). 3. Кабаре театри учун пьесалар.

Биринчи давр ёзувчи ижодининг 1949-1962 йилларини ўз ичига олиб, бу даврда “Günün Adamı” (“Бугуннинг одами”) (1957), “Dışardakiler” (“Ташқаридагилар”) (1957), “Ve Değirmen Dönerdi” (“Тегирмон ҳамон айланар эди”) (1958), “Fazilet Eczanesi” (“Фазилат дорихонаси”) (1960), “Lütfen Dokunmayın” (“Илтимос, тегманг”) (1961), “Huzur Çıkmazı” (“Хузур берк кўчаси”) (1962) пьесалари яратилган.

Иккинчи давр 1964 йилда ёзилган “Keşanlı Ali Destanı” (“Кешанлик Али достони”) пьесаси билан бошланиб, унга “Gözlerimi Kapatım Vazifemi Yaparım” (“Кўзларимни юмиб, вазифамни адо этаман”) (1964), “Zilli Zarife” (“Тапдон Зарифа”) (1966), “Sersem Kocanın

¹IbrohimovaSh. Turk dramaturgiyasi. TDSHI.:2016, -B.179.

²Yüksel A. Haldun Taner Tiyatrosu. İstanbul, Bilgi Yayınevi,1986, -S.27.

Kurnaz Karısı” (“Бефаросат эрнинг айёр хотини”) (1971), “Eşeğin Gölgesi” (“Эшакнинг сояси”), “Ayı ışığında Şamata” (“Ой нуридаги шовқин”) (1977) пьесалари киради.

Учинчи давр эса, илк бор 1967 йилда яратилган “Vatan Kurtaran Şaban” (“Ватанни кутқарган Шабан”) драмаси билан бошланиб, шу йилда “Туяқуш” кабаре театрига асос солиниши билан боғлиқ. Бу давр Ҳалдун Танернинг барча кабаре учун пьесаларини ўз ичига олади.

Биринчи давр пьесалари хусусида тўхталар эканмиз, улар драматик пьесалар сирасига киритилганлигини таъкидлаб ўтиш жоиз¹.

1. **“Günün adamı”** (“Бугуннинг одами”) **пьесаси (1949)**. Ҳалдун Танер илк драмасини 1949 йилда ёзган бўлиб, асарнинг биринчи нашри 1953 йилда Неждет Сандер нашриёти томонидан амалга оширилади. Тўрт пардадан ташкил топган бу асар, 1953 йилда Истанбул шаҳри театрлари репертуарига киритилиш учун тақдим этилганида, аввалига ўша вақтда шаҳар ҳокими этиб тайинланган, психиатрия соҳаси бўйича профессор бўлмиш Фаҳриддин Керим Гўкай томонидан сахналаштирилиши тақиқланган.² Бу воқеа кейинчалик томошабинда турлича таассуротлар юзага келтирган.

Асарда 23та қаҳрамон иштирок этади. Пьесада бир олимнинг сиёсат туфайли бошига тушган турли қийинчиликлари кўрсатиб берилади. Асарда сиёсатнинг илм одамларига салбий таъсири ошқора этилади. Бу асар ёзувчининг хорижий тилга таржима қилинган илк асаридир.

“Günün adamı” (“Бугуннинг одами”) пьесаси тузилиши ва мазмун жиҳатидан, ўз даврининг анъанавий турк театридан тубдан фарқ қилади. Унда томошабин томонидан кутиландиган “бахтли якун” бўлмайди. Сатира, ҳаётий воқеликлардаги салбий унсурлар устидан аччиқ кулиш, ҳақиқатни ошқор қилиш каби хусусиятлар намоён бўлади.

2. **“Dışardakiler”** (“Ташқаридагилар”) **пьесаси (1957)**. Ушбу пьеса Ҳалдун Танер томонидан яратилган ва сахнага чиқарилган иккинчи асар ҳисобланиб, у режиссёр Аҳмет Евинтан томонидан сахналаштирилиб, 1957-1958 йилларнинг театр мавсумида Анкара давлат театрида илк марта намоиш этилган. Трагикомедия жанридаги бу пьеса, ёзувчининг 1949 йилда яратилган “Sahib-i Seyf-ü Kalem” номли ҳикояси асосида 1952 йилда ёзила бошланган. 1957 йилда ёзиб тугатилган бу пьеса бир пардадан ва саккиз бўлимдан иборат бўлиб, унда 19 нафар қаҳрамон иштирок этади. Асарнинг илк нашри 1990 йилда чоп этилган.

Пьесада сиёсатдаги кўппартиявийликка ўтиш тизими қораланган. Асар ўз даврида танқидчилар томонидан кучли танқидга учраган. Драманинг асосий камчилиги сифатида, унинг қисқароқ шаклда бериш мумкинлигига қарамай, ҳаддан ташқари чўзилиб, саккиз бўлимда намоиш этилганлиги кўрсатилади.

3. **“Ve Değirmen Dönerdi”** (“Тегирмон ҳамон айланар эди”) **пьесаси (1958)**. Ҳалдун Танернинг учинчи пьесаси бўлмиш “Ve Değirmen Dönerdi” драмаси уч пардадан иборат бўлиб, унда ўнта қаҳрамон ўйнайди. 1958 йилда яратилган асар 1991 йилда нашр этилган. Пьесада инсонларнинг санъатга салбий муносабати, бой оилаларнинг турмушидаги ўзига хос қийинчиликлари ёритиб берилади. Асарда ёзувчининг “Salt İnsana Yöneliş” номли ҳикоясига сюжети жиҳатидан ўхшашликларни кўриш мумкин (Серап образи мисолида).

4. **“Fazilet Eczanesi”** (“Фазилат дорихонаси”) **пьесаси (1960)**. Ёзувчининг “Fazilet Eczanesi” асари 1960 йилда Истанбул шаҳар театрида илк бор сахна юзини кўрди. Драма 1982 йилда нашр этилди. Уч пардадан иборат пьесада ўттиздан ортиқ қаҳрамон иштирок этади. Асар воқеалари битта жойда, дорихонада содир бўлади. Драма эскилик ва янгилик

¹ Adıyaman H. Haldun Taner Hayatı, Sanatı ve Eserleri. Doktora Tezi, Ankara.2012.40-47 s.

² Haldun Taner, Koyma Akıl Oyma Akıl, Sansür Üzerine Yazılar. Ankara. Bilgi Yayınevi, 1985, 15-19s.

тарафдорларининг ўзаро курашини акс эттиради. Ниҳоясида янгилик тарафдорлари ғолиб бўлади. Мазкур драманинг тузилиши аввалги уч драмадан тубдан фарқ қилади. Бу асарда ёзувчининг етарлича тажриба орттиргани яққол сезилиб туради. Пьеса бир қаҳрамон ҳикояси билан бошланиб, бир дорихонада ҳозирги кунда ва ўн йил аввал бўлиб ўтган воқеалар қиёсланади. Воқеаларнинг барчаси биргина дорихона билан боғлиқ бўлиб, уч кунлик вақт ичида давом этади. Асар ҳаётий воқеликни акс эттиради.

5. **“Lütfen Dokunmayın”** (“Илтимос, тегманг”) **пьесаси (1961)**. Мазкур пьеса Ҳалдун Танер драматургиясининг илк даврига мансуб бўлган энг ёрқин асари ҳисобланиб, у 1960 йилда яратилган ва 1961 йилда Истанбул театрларида, 1962 йилда эса Давлат театрида сахналаштирилган. Асар 1991 йилда қайта нашр этилган. Икки пардадан ташкил топган бу пьесада ўн саккиз нафар қаҳрамон иштирок этади. Бир тарихий воқеликни уч хил нуқтаи назардан очиқ беришга ҳаракат қилган ёзувчи асар якунида аниқ хулоса бермайди. Драматург 1960 йилларда содир бўлган воқеани Прут уруши давридаги Болтачи Катерина воқеасига боғлайди. Ҳалдун Танер бу асари ҳақида шундай муносабат билдиради: “Тарих исталган фактларни исбот қилиб берувчи ҳужжатларга тўладир, деб таъкидлаган Валери ноҳақ эмас. Тарих ниҳоятда нозик масаладир. Болтачининг хиёнат афсонасини бир хиёнат, бир ватанпарварлик, бир инсонпарварлик нуқтаи назаридан тасвирлаб беришга ҳаракат қилган ушбу асаримга “Lütfen Dokunmayın” (“Илтимос, тегманг”) деб ном беришим бежизга эмас.”¹

Пьеса ўзаро зиддият ва душманликни қоралаб, инсонпарварлик ва тинчликсеварликни тарғиб қилувчи мазмунга эгадир.

6. **“Huzur Çıkmazı”** (“Ҳузур берк кўчаси”) **пьесаси (1962)**. Ҳалдун Танер драматургиясининг илк даврига мансуб бўлган сўнгги асар “Huzur Çıkmazı” пьесаси 1962 йилда Нювит Ўздўғру томонидан сахналаштирилиб, Истанбул шаҳри театрлари томошабинлари эътиборига ҳавола этилди, асар нашр этилмаган.

Пьеса уч пардадан иборат бўлиб, унда саккизта қаҳрамон иштирок этади. Комедия жанрида ёзилган ушбу асар, бир оилада юзага келадиган ўзаро шахсий муносабатларни акс эттирган.

Ҳалдун Танер драматургиясининг иккинчи даврига мансуб бўлган пьесалари мутахассислар томонидан айнан томошабоп (“Göstermeci biçimdeki”²) ҳамда эпик турдаги драмалар, ёзувчи эса Туркияда эпик драмаларнинг асосчиси деб баҳоланади.³ “Бертольд Брехтнинг издоши бўлган Ҳалдун Танер илк бор унинг эпик театри аъналарини турк миллий театрига татбиқ этди (“Keşanlı Ali Destanı” ва “Gözlerimi Kararım Vazifemi Yaparım” пьесаси)⁴, –деб таъкидлайди рус олими Л.Н.Старостов.

Иккинчи даврга мансуб бўлган пьесалари қуйидагилар:

1. **“Keşanlı Ali Destanı”** (“Кешанлик Али достони”) **пьесаси (1964)**. Ҳ.Танер драмалари орасида энг кўп шуҳрат қозонган асари “Кешанлик Али достони” ҳисобланади.

Ҳалдун Танер турк адабиётида ҳикоянинг тузилиши ва ифодаси жиҳатидан қисқа ҳикоя жанрининг йўлбошчиси бўлса, драматургияда эпик театр жанрининг асосчиси ҳисобланади. Ушбу йўналишда ижод қилган илк драмаси “Кешанлик Али достони” ҳисобланади. Бу пьеса замонавий эпик театр ва халқ театри ўзаро уйғунлашган янги услубдаги драматик асардир.

¹Haldun Taner.Bütün eserleri, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1983. 223-224s.

²Yüksel A. Haldun Taner Tiyatrosu, İstanbul, Bilgi Yayınevi,1986.

³ Бу ҳақда қаранг: Mustafa Karabulut. Edebiyatın Sosyolojik İmkânı Açısından Keşanlı Ali Destanı’nın İncelenmesi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012. Ocak, Sayı 8.

⁴ Ҳалдун Танер. Избранное. Новеллы и публицистика.Пер. с тур.Л.Н.Старостова .М., Главная редакция восточной литературы издательства. «Наука», 1984. –С.21.

“Кешанлик Али достони” илк миллий мусиқий драма ҳисобланиб, трагикомедия жанрида ёзилган. Асарда турк жамиятига танқидий назар билан қаралган бўлиб, шаҳар ва чекка қишлоқ аҳолиси ўртасида юз берган зиддиятлар, урбанизация масалалари ¹, шаҳар бошқарув органларининг халқ тақдирига нисбатан лоқайдлиги, аҳолининг иқтисодий танглик давридаги қийинчиликлари ва бу қийинчиликларни бартараф этишга отланган халқ қаҳрамони Алининг аччиқ қисмати акс эттирилган.

Асар яратилишидан 2 йил сўнг 31 март 1964 йилда сахнада томошабин эътиборига ҳавола этилди ва жуда катта муваффақиятга эришди. Олти-етти йил ичида 130 марта сахнага қўйилган (60-йиллар учун бу катта кўрсаткич ҳисобланган) асар бутун Туркия матбуотида энг узоқ вақт шов-шув бўлган театр томошаларидан бири ҳисобланади.

1964 йилда Истанбулда, 1965 йилда Анқарада, 1966 йилда Измир, Адана, Измит ва Мерсинда, 1967 йилда Баликесирда намоиш этилган бу драма уч маротаба қайта сахналаштирилган (1973, 1984, 1985). “Кешанлик Али достони” драмаси Туркиянинг ўзида жами 1425 марта сахна юзини кўрган.

Туркияда томошабинлар орасида шуҳрат қозонган бу спектакль тез орада таржима қилиниб, Европа давлатларида намоиш этила бошлади: 1966 йилда Бонн, Кольн, Франкфурт, Штутгарт, Мюнхен, Нюрнбергда, 1967 йилда Ирландияда, 1968 йилда Лондонда, 1974 йилда Бейрутда, Чехословакиянинг Брүн шаҳрида, 1978 йилда Будапештда, 1979 йилда Югославиянинг Принс шаҳрида, 1980 йилда Берлинда, 1981 йилда Гамбургда ва Венгрияда сахнага қўйилади.

1965 йилда Атиф Йилмаз томонидан асар сюжети асосида фильм сураатга олинди. 1988 йилда эса сериал ишланган бўлиб, телевидениеда қайта-қайта намоиш этилди.

“Кешанлик Али достони” драмаси 2 қисм, 15 пардадан иборат бўлган мусиқий комедиядир. Мусиқаси Ялчин Тура томонидан басталанган. Бош ролларда Гулриз Сурури ва Энгин Жеззар ўйнаганлар. Жами 47 нафар қаҳрамон иштирок этади.

Ёзувчи “Кешанлик Али достони” драмаси хусусида ёзар экан, “Ёзувчи сифатида эришган энг катта ютуғим”, - деб таъкидлайди.

“Кешанлик Али достони” драмаси қозоқ, озарбайжон, грузин тилларига ҳам таржима қилинган.

2. **“Eşegin Gölgesi”** (“Эшакнинг сояси”) **пьесаси (1965)**. Уч пардадан иборат бўлган мазкур мусиқий драма бир қанча вақт давомида сахнада қўйилиши тақиқланди. Бунга сабаб, асарда сиёсий танқиднинг юқори чўққига эришганлигидир. Асар эпик драма хусусиятларини ўзида акс эттиради. Пьеса 1995 йилда нашр этилган.

3. **“Zilli Zarife”** (“Тапдон Зарифа”) **пьесаси (1966)**. Ушбу пьеса эпик драма хусусиятларини ўзида мужассам қилиш билан бирга, турк фольклори жанрига мансуб бўлган Қорқўз ва ўрта ўйини намуналарини кенг қўламда акс эттирган асардир. Асарнинг бош қаҳрамонларини “Кешанлик Али достони” драмасининг бош қаҳрамонларини ўйнаган жамоа, Гулриз Сурури ва Энгин Жеззар жуфтлиги ижро этади. Пьесанинг ўзига хос хусусиятларидан бири шуки, спектакль давомида қаҳрамонлар томошабин билан мулоқотга киришади, парда ортида меҳнат қилаётган техник ишчилар ҳам сахнага чиқиб, ўз вазифаларини томошабин кўзи олдида бажарадилар.

4. **“Gözlerimi Kararım Vazifemi Yaparım”** (“Кўзларимни юмиб вазифамни адо этаман”) **пьесаси (1964)**. Кичик сахнада Улви Ураз театри томонидан сахнага қўйилган бу пьеса 1960-йилларнинг энг шов-шувли театр воқеаларидан бирига айланди. Ёзувчи пьесада Туркиядаги “31 Март воқеалари”дан кейин содир бўлган тарихий-ижтимоий воқеликдаги ўзгаришларни тилга

¹ Прушковская И.В. История развития турецкой авторской драмы (Республиканский период до 1980 г.), Киевский национальный университет имени Тараса -Шевченко, 2014.

олади. Асар тарихий воқеаларнинг ўша давргача бўлган оралиғидаги вақт кесимини ўз ичига олади, яъни “бугунги кун” воқеликларини акс эттиради. Драма 1979 йилда нашр этилган.

5. **“Sersem Kocanın Kurnaz Karısı”** (“Бефаросат эрнинг айёр хотини”) **пьесаси (1971)**. Ўзгача бир шаклда яратилган бу пьеса уч пардадан иборат бўлиб, ҳар бир пардада алоҳида воқеа акс эттирилган. Йигирмата қаҳрамон иштирок этган бу драма, Молерининг “Жорж Дандин” номли пьесасига қилинган породия сифатида намоён бўлади. Асар 1971 йилда нашр этилган.

6. **“Ayıışığında Şamata”** (“Ой нуридаги шовқин”) **пьесаси (1977)**. Драма илк марта 1977 йилда Истанбул шаҳар театрларида Зихни Кючюмен постановкаси ҳамда Меҳмет Абул мусиқаси билан томошабин эътиборига ҳавола этилди. Асар ёзувчининг машҳур “Ayıışığında Çalışkur” номли ҳикояси сюжети асосида яратилган бўлиб, икки пардадан иборат. Драма 1996 йилда нашр этилган.

Ёзувчи Ҳалдун Танер драматургиясининг учинчи даври кабаре театри даври ҳисобланади. Бу ҳақда Т.Шевченко номли Киев миллий университети туркология кафедраси доценти Прушковская И.В. шундай фикр юритади: “Миллий театр ва замонавий дунё драматургиясининг уйғунлашуви турк драматургиясида сиёсий драма жанрининг юзага келиш спецификасини белгилайди. XX асрнинг 60-йилларида Ҳалдун Танер бошчилигида “Туяқуш” номли кабаре театрига асос солинди. Бу театрда янги жанрдаги пьесалар саҳналаштирилар эди: шаклан халқ ўйини, мазмунан сиёсий ва ижтимоий воқеликдаги унсурлар устидан аччиқ кулиш. Шу тариқа 60-йилларда Бертольд Брехтнинг “эпик театр” назарияси ва янги театр шакллари излаш турк драматургларининг халқ драмаси анъаналарига қизиқишини кучайтирди.”¹

Ҳалдун Танер бу даврда қуйидаги драматик асарларни яратди ва катта шуҳрат қозонди:

1. “Vatan Kurtaran Şaban” (“Ватанни қутқарган Шабан”) (1967)
2. “Bu Şehr-i Stanbul Ki” (“Бу–шаҳри Истанбул”) (1968)
3. “Astronot Niyazi” (“Астронавт Ниёзий”) (1970)
4. “Ha Bu Diyar” (“Эй, диёрим”) (1971)
5. “Dün... Bugün” (“Кеча ва бугун”) (1972)
6. “Aşk-ü Sevda” (“Ишқ савдоси”) (1973)
7. “Dev Aynası” (“Дев кўзгуси”) (1973)
8. “Yâr Bana Bir Eğlence” (“Ёр мен учун бир кўнгилхушлик”) (1974)
9. “Haneler” (“Хонадонлар”) (1974)
10. “Çıktık Açık Alınla” (“Очиқ пешоналар билан чиқтик”) (1977)
11. “Yalan Dünya” (“Ёлғон дунё”) (1977)
12. “Kapılar” (“Эшиклар”) (1977)
13. “Marko Paşa” (“Марко Пошо”) (1985).

Юқорида номи тилга олинган кабаре учун ёзилган пьесалар орасида энг машҳури “Vatan Kurtaran Şaban” (“Ватанни қутқарган Шабан”) (1967) асари ҳисобланади. Илк бор 1 октябрь 1967 йилда Четин Ипеккая томонидан саҳналаштирилган бу мусиқий пьеса яна тўрт юз қирк тўққиз марта саҳна юзини кўрган. Шунинг учун ҳам бу асар турк томошабинлари онгида кабаре пьесаларининг энг ёрқин намунаси сифатида гавдаланади.

Хулоса қилиб айтганда, асарларида бой мазмун ва соддаликни асосий унсур ҳисоблаган Ҳалдун Танер ўз драмаларида ҳар доим одамларнинг савиясига эътибор қаратади. Халқ ҳаёти тасвирига муҳим эътибор қаратган ёзувчи асар ва китобхон савиясига бефарқ бўлмайди. Шу сабабдан драмаларида фалсафий, ижтимоий, тарихий ҳақиқатларни мушоҳада қилган ҳолда қаламга олади.

¹ Прушковская И.В. История развития турецкой авторской драмы (Республиканский период до 1980 г.), Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, 2014.